

A BALOLDAL

POLITIKÁJA

ÍRTA

B. KEMÉNY GÁBOR.

PEST,
NYOMATOTT AZ „ATHENAEUM” NYOMDÁJÁBAN.
1868.

I.

Bár mennyit is emlegessék korunkban, hogy minden ember egyenlő, vagy legalább is egyenlőnek kellene lenni, az ember különbözőnek születik, és a különböző viszonyok között mind testileg, mind lelkileg különbözőleg fejlődik. És ez mindörökre így fog maradni. Magok az egyenlőség tanainak legnagyobb apostolai, kik, közvetőleg legyen szólva, igen gyakran magok akarnának másoknál nagyobbak, másoknál különbek lenni, magok is kénytelenek megadni, hogy az emberek ugyanazon benyomásokat különbözőleg fogják fel, felőlők különbözőleg ítélnék: az egyik egyet, a másik mást tart jobbnak; az egyik egy, a másik más eszközt használ még ugyan azon célnak elérésére is. Az egyik óvatosabb: inkább ragaszkodik ahoz, a mi kezében van; a másik merészebb: könnyebben kockáztatja a meglevőt, valami olyan után törvén, a mit jobbnak gondol. Az egyik az elvont elmélkedések embere: pontosan, aggódva bírál minden körülményt, mely a viszonyok közt felmerül, késedelmes a cselekvésben; a másik a tett erélyes embere: neki vág a dolognak a pillanat hevében és a határozottság és bátorság védszárnyai alatt gyakran olyasmiket létesít, mik a lehetlenség határán vannak. A dolgok természetében rejlik tehát, hogy mindenütt e világon különböző nézetű emberek legyenek, és ott, hol politikai szabadság van, e nézetek nyilvánosságra jöjjenek, a különböző nézetűek a tárgyalások folyamában, a politikai élet me-

zején egymástól elváljanak, az egyező nézetnek egyesüljenek, és így: különböző egymással, vagy egymás mellett küzdő politikai pártok legyenek.

Nálunk jelenleg politikai szabadság van. Egy majdnem húsz évig szunynyadó politikai élet ébredését, fejleni indulását szemlélhetjük, hatalmas lüktetéseiben. Rögtön előállottak a politikai pártok, és a dolog idáig rendén van.

Nem egyszer hallani a megjegyzést, hogy össze kell tartanunk; hogy a magyarnak századok óta az volt veszedelme, hogy széthúzott. E tételekben sok igaz van, és rajtok a százados történeti hagyománynak nyomai szemlélhetők; de e tételek igen könnyen félre is érthetők.

Kétségtelen az, hogy minden nemzet életében lehetnek, sőt egyszer máskor jönnek oly válságos perczek elő, melyekben a nemzet öszvegének, minden pártkülönbség nélkül úgy kell állani, mint áll a fal, hogy a veszély elől menekedhessek. Kétségtelen az is, hogy ilyenmő válságos perczeknek Magyarország kitéve nem egy oldalról jövő veszedelmek miatt volt; de bizonyos az is, hogy e pillanatban Magyarország ilyenmő megtámadásoknak kitéve nincs, hogy ez a politikai pártok szabad küzdelmének időpontja, melyet feladatunk lehetőleg felhasználni, nem csak azért, hogy a szabad eszmecserében eltaláljuk a nemzeti fejlődés leghelyesebb útját, de azért is, hogy, ha netalán csakugyan bekövetkeznék valami nagy válság megrázó napja, kellőleg tájékozva és neki készülve néhessünk annak szemébe.

Álljanak elő a gondolatok és érzelmek rejtett fészkekből a különböző nézetek, törekvések; vitattassanak azok meg a nyilvánosság Ítélszéke előtt; legyen módja a közvéleménynek magát minden oldalról tájékoztatni és helyes megállapodásra jutni.

Alig szükség megjegyeznem, hogy akkor, midőn a független, a meggyőződésen, a megingathatlan hazafiságon alapuló pártok létét politikai szükségnek tartom, ugyanakkor a pártoskodó factiók működését, azt, ha egyeseket nem a haza valódi érdekei, hanem mellékes, teszem személyes érdekek vezetnek, ha a boszúállás politikáját követik, vagy az érzelem útján rohanva, az indulat miatt, orruknál se látnak tovább: a leghatározottabban elítélem, kárhoztatom.

Jelenleg, a honvédelemről szóló törvények meghozatala után, nyugpontra értünk; a nagyszerű válság után illik széttekinteni, -bírálni a pártok magatartását, eljárásaiknak szellemét.

II.

Közelebbről három felé oszlik a képviselőház. Az egyik rész kétharmadnyi, vagy tán háromnegyednyi többséggel, a Deákpárt; a másik a bal, vagy középbal, akár balközép; a harmadik mintegy egy tuztat hívvvel, a szélsőbal.

Úgy hiszem, az ó-conservativeket ezúttal egészen mellőzhetem; mert azok, miután mint elsők támadták meg és ostromolták ernyedetlen hazafiúi buzgalommal, előbb Bach később Schmerling kormányait, és ez által a Deákpárt jelen sikerét előkészítették, mit én határozottan érdemökül rovok fel, a baloldaliak pedig, azt hiszem, bűnül, – midőn az események folyama által magokat túlszárnyalva látták, vagy visszavonultak a zöldasztaltól, vagy a Deákpárttal együtt küzdöttek, csak annyit tartván fel magoknak, hogy itt-amott, egyes főbb kérdéseknél volt magatartásuknak logikáját jelezzék, jelen magok-

tartása okait érintsék. A sors azon örömtelen osztályrészt adta most nekik, mely áll a majdnem reménytelen újra meg újra kísérleésben és visszaesésben; a magvetésben az aratásnak majdnem reménye nélkül. Nem maradhat azonban működésök elismerés nélkül. Nincsenek ők jelenleg a kormány polczán; de hiszen ez alig lehet oly valódi boldogság, mint sokan, hiú ábrándjaikban, képzelik; az is igaz, hogy a közvélemény tőlük jelenleg elfordult; de, habár a közvélemény tömjénét élvezni nagyobb mámort nyújt is, mint a kormány hatalmával rendelkezni: még magasabb szellemi jónak kell lenni azon öntudatnak, hogy a kiegyezés jelen nagy munkájának, közvetve kezdeményezői és jelentékeny tényezői voltak. Hagyjuk azonban ezeket, mint nem e pillanat embereit.

A balközép tulajdonképen maga is két árnyalattal bír: egyik a „Hont” követőké, másik a „Hazánk”-é. Meg fogják nekem az illetők bocsátani, ha nem olyan névket-töztetéssel jelölöm őket, minövel a szeleket szokták a tudósok jelölöni, és nem használom az itt amott felmerült „derék-bal” nevezetet se, részint mert nem áll közfoglomban, részint pedig, mert minden valódi politikai pártnak meg kell gyözödve lenni nézetei „derék”-sége felöl; azon elnevezésre tehát mindnyájan tarthatnának igényt. Azon árnyalatot azonban, mely a „Hon” és „Hazánk” követői közt lehet, nem tekinthetem külön pártot képzőnek. Hiszen, habár nem egyszer, nagyon össze nem illő hangok szöllanak is a „Hon” meg a „Hazánk” hasábjain, ezen disharmoniákat csak véletlen, csak esetleges tévedéseknek kell tartanunk, miután nagyon illetékes helyekről újra meg újra ismételik, hogy a balpárt azon részei közt csak modor-különbség létezik. Aztán, tényleg program-különbség sincs köztük, miután

egyiknek sincs programja. Épen ebben rejlik köztök a valódi szellemi rokonság.

Vannak némelyek, bizonyosan holmi rágalmozó nyelvek, kik azt állítják, hogy tulajdonképen a balközép és szélső bal közt sincsen más lényeges különbség, bár mennyire is állítsák annak ellenkezőjét, mint a modorban és személyi kérdésekben. Minden gyakran megtörtént együttszavazások daczára azonban, oly ellentétes állást foglalnak el egymással szemben a szélsőbal és a középbal vezérei, annyira külön csoportot képez ama vagy tizenkét, seregnélküli vezérszónok (!?) a többi baloldal zömétől, oly jelentékeny a különbség ezek és amazok közt, socialis állásokat tekintve, hogy mindenesetre mint külön csoportot képezőt nézem a szélsőbalt.

Miután a balpártok politikai felfogását, eljárását akarom jellemezni, szükségesnek tartom, mintegy háttérként a Deákpárt politikáját, csakis pár vonással, vázolni. És itt legyen szabad kettőt előre bocsátanom. Egyik az, hogy ezen kis munkát senki megbízásából, senki ösztönzésére nem írtam. Helyesnek láttam ilyféle taglatot, ilyféle bírálatot jelenleg közrebocsátani, és azt egészen magam felelőssége terhe alatt teszem. Sőt, épen nem volna lehetlen, hogy nem egy, és tán jelentékeny tagja a Deákpártnak, vélekedéseimben kisebb nagyobb részben nem osztozik, eljárásomat hibásnak tartja. Hiszen nem egyszer volt módom tapasztalni, hogy egyesek annyira bele nőttek az opponálásba, hogy majdnem szégyeneitek a kormányval szavazni, oly kérdésekben pedig, melyekben nézetök a kormányéval egyezett. Nem egyszer láttam, hogy egyesek, mintha holmi zajgó nyilatkozatától tartottak volna az éretlen és illetéktelen közönségnek, habár leghatározottabban tévesnek és rosznak ítélték is a baloldal nézeteit, nemcsak a legnagyobb mértékben való

kíméletet, a beteges férfiatlanság kíméletét, ajánlották irányokban, sőt pártjok keretén belől, követelték is a baloldallal szemben, de célirányosnak tartották állandóig coquette-írozni a baloldallal, és a baloldal iránt állandólag nagyobb figyelmet, előzékenységet igényeltek, mint saját pártjuk és annak tagjai iránt.

En, a mi csekély személyemet illeti, egy igénytelen tagja voltam és vagyok a Deákpártnak. A Deákpárthoz tartoztam és tartozom, mert mélyen meg vagyok győződve politikája helyességéről, és ezt nyíltan bevallom. A mint a felől győződtem volna meg, hogy a baloldal vezérférfiai okosabb politikusok, jobban eltalálták a dolog nyitját, mint a Deákpártéi, a mint megletem volna győződve a felől, hogy viszonyaink között az a bölcs politika, az a helyes eljárás, melyet a baloldal követ: meggyőződésem az ők táborába költözött volna, és vele csekély magam. Nagyon távol maradtam azonban attól.

Másik megjegyzésem, mit itt előre akarok bocsátni, épen ezen állásommal van egybekötésben. Mint a Deákpárt egyik tagja, az ellenpártok megbíralásában egy történést megillető objectivitást nem igényelhetek. A dolgokat saját egyéni felfogásom, ítéletem szerint állítom össze, mutatom be. Az adatokat azonban, magának e kis munkának történeti vonatkozásait, lehetőleg híven kívánom adni. Miután nézeteimet és ítéleteimet olvasta, bíráljon és válaszszon maga olvasóm is.

III.

Mi volt a Deákpárt célja?

Célja volt: megbuktatni Schmerling zsarnoki és hazánkra kizárólag nehezedő kormányát, egyszersmind érvényre emelni a jogfolytonosság elvét.

Czélja volt: elenyésztetni nem csak azon differenciális pontokat, melyek a bécsi és egy törvényes magyar kormány között állottak, de azokat is, melyek a magyar országgyűlés és a Reichsrath között voltak.

Czélja volt: a közösügyek intézésének új rende által Magyarország állami, alkotmányos önállóságát kellő érvényre emelni, országunknak azok elintézésében az azt megillető részt biztosítani és minden méltányos és jogos igények kellő tekintetbe vétele által, nagy művére a rendes egyensúlyba jövetel, a maradandóság bélyegét nyomni. Es a modor, melyen ezeket elérni törekedett?

Felirataiban oly világosan kimutatta, minő az igazság világa, hogy a rendszer, melyet Schmerling kormánya követ, tönkre juttatja nem csak hazánkat, de magát az összes birodalmat is. Kimutatta, hogy minden alkotmányos lét nélkülözhetlen postulatuma a jogfolytonosság. Addig, míg a jog folytonos tagadása helyett, a mi a Schmerling-kormánynak állandó tétele volt irányukban, a kormány által el nem ösmertetik a jognak folytonossága, addig a magyar viszonyok rendbehozásáról, a monarchia két része kiegyeztetéséről szó sem lehet. Erejének öntudatában férfiúi nyugodtsággal tette rögtön ezekhez: hogy a jogfolytonosság elősmertetvén, kész tervet készíteni arról, miként rendeztessenek az összes monarchia közös ügyei. Sot, már mielőtt a jogfolytonosság elve elfogadott volna, hogy készségét annyival világosabban bebizonyítsa, már előmunkálatokhoz fogott e nagyszerű tárgyban. Midőn pedig biztosítva volt felőle, hogy a jogfolytonosság elősmertetik, befejezte a közösügyek elvi elintézését tartalmazó főtörvényjavaslatot; és a jogfolytonosságot újra felélesztő koronázási cikkek és a XII. majdnem egy időben szentesítetttek.

A munkában pedig nem állott meg a Deákpárt fél-

utón. Hirtelenében, egy törvénycikkelyben, a kiegyezés nagy művét, a monarchiának új szervezetét nem lehetett meghatározni. Hiszen nem csak hogy igen különböző és részben még kellőleg elő nem készített, nem tanulmányozott, nem tanulmányozhatott tárgyak felett kellett intézkedni, de be kellett várni, míg a felől nyilatkoznak ő Felsége többi országai: elfogadják-e az új államszövetséget, vagy nem. Folytatta tehát feladatát a párt, már ekkor a magyar kormány támogatása mellett, miután a kiegyezés pontozatait a Reichsrath is elfogadta. Megállapított azon részesedési viszony, és pedig tíz évre, melyben Magyarország a *pragmatica sanction* alapuló közös kiadásokhoz járulni tartozik. Megállapított azon évi járadék, melyet Magyarország saját jószántából, önkényt vállalt el, az államadóssági terhek súlyából; és meg annak módja, miként azt országunk beszolgáltatni tartozik. Továbbá, kereskedelmi és vámszerződés kötött a monarchia két fele közt stb.

Még egy rendkívül nagy fontosságú pontja maradt akkor a kiegyezésnek betöltetlen: értem a honvédelemről szóló intézményeket. Ezek is meg vannak azonban már most állapítva, megkoronázzák a kiegyezés nagy művét és a maradandóság, a biztosság bélyegét nyomják a gondal emelt építménynek homlokzatára.

Íme a Deákpártnak céljai; íme a modor, melylyel vívmányát eszközölte: a Deákpárt szavát beváltotta, a kiegyezésre tervet készített és azt életbe is léptette.

IV.

És most kérdem: mi a célja a balközépnek? mi-csoda modorban lépett fel?

Előre bocsátom, hogy pártok közt igen gyakran

kérdéses dolog az elérendő cél is. Teszem, az egyik akarhatta a gabona beviteli tilalom, vagy vám, megszüntetését, a másik nem; az egyik akarhatta a halálos büntetés megszüntetését, a másik nem; az egyik akarhatta a közteher viselést, a másik nem; az egyik akarhatta Magyarország és Erdély egyesülését, a másik nem. Mind ezen és számtalan hasonnemű kérdésekben a pártokat már a cél különbsége is elválasztja. Megtörténhetik azonban, hogy a cél, melyre a különböző pártok törekednek, közös, de a modor, miként a közös cél felé lépteiket irányozzák, nagyon különböző. Különbözőleg mérlegelik a viszonyok befolyását, másként határozzák meg az alkalmas időt, más módon, más eszközökkel, más személyekkel kivannak célhoz érni. Teszem, az egyik is, a másik is meg akarja szüntetni a védvámokat, de az egyik még nem látta elérkezettnek az alkalmas időt, a másik meg úgy véli, hogy már jelen van; az egyik is, másik is decentralisálni akar, de az egyik főleg a kerületek, másik a községek emelése, hatásköre tágasbítása által stb.

A mi a célt illeti, első tekintetre úgy látszik, hogy a Deákpárt és a balközép közt e tekintetben nincsen különbség; száz meg százszor halljuk ugyanis a baloldal részéről ismételni, hogy az ők céljuk is a kibékülés, az összes monarchia viszonyainak egyensúlyba hozatala, Magyarország állami egysége és alkotmányos önállósága biztosítása mellett. Csak is első perczre tetszhetik azonban, hogy e tekintetben különbség nincsen a Deákpárt és balközép közt.

A különbség olynemű, minő van például egy magával tisztában levő férfi nyugodt felfogása, és valamely önmagával küzdő, ingadozó ember lelkülete közt, a ki szeretné akarni azt, a mi nem lehet, de nem meri megkísérteni létesítését; azzal azonban, a mi létesíthető, ellenszenve.

van. Aggódva lesi a viszonyok fejlődését, minden hullám megingatja, és mint meghasonlott kedélyeknél szokás, küzd, nem csak a világ eseményeivel, de belharcozott is vív önmagával.

Ha csakugyan volt valami határozott, öntudatosan kitűzött cél a balközép politikai eljárásában, az csak olyan lehetett, melyhez való juthatást nem compromittáltak volna minduntalan. Ők magok, mint felhozám, azt mondják – és nem állítom, hogy ne hinnék, a mit mondanak – hogy a kibékülést óhajtják, Magyarország integritásának és állami önállóságának fenntartása mellett; de nem egyszer kísértettek meg e mellett olyan lépéseket, melyek, ha sikerültek volna, nem csak ad calendas graecas elodázták volna a kiegyezés ügyét, de azt egyáltalán megsemmisítették volna.

Ha pedig, mellőzve a szavakat, valaki magában ezen tényekre támaszkodva állítná, hogy a balközépnek célja volt meggátolni a kiegyezést, ezt is tagadni lennék kénytelen; ugyanis nem minden alkalmat ragadott meg a kiegyezés lehetlenné tételére. Midőn pl. hatalma tetőpontján volt, és a legfontosabb demonstratiót tehetné volna ellenében: visszavonult, és visszavonulása által a kisebbség eljárásának helyességét ösmerte el.

De mi volt tehát a balközép célja? Őszintén megvallva, én nem tudom, sőt alapos okaim vannak hinni, hogy azzal, mint párt, maga a balközép is tisztában nem volt, és nincs.

Teljességgel se akarom e miatt magát a pártot, se annak vezetőit képmutatással vádolni, és nem is tehetség hiányával. Mindenki tudja, hogy vannak olyan szédítő magaslatok, melyeken, habár elég tágas és szilárd ösvény vagy hely volna, hová az ember léphetne, a legépebbnek is feje könnyen elszédül, szemei kápráznak, és menthet-

lenül zuhan alá a mélységbe. Nem azt állítom, hogy a balközép ne azt mondotta volna, a mit akarni vélte, de azt képzem, hogy általán nem tudta, mit akart.

Azt se állítom, hogy lépteiket ne hazafiság vezérelte volna. Alig volt valaha jelentékeny magyar párt, melynek valódi benső rugói ne a hazafiság mezején lettek volna, és jelesen meg vagyok győződve felőle, hogy ama szívós kitartással, és nem egyszer a hazafi elkeseredés jeleivel folytatott politikai tusa nemes forrásból származott; de azt hiszem, hogy az érzelem hánykodásai közben, a szenvedély magoslatán nem valának képesek látni azt, a mit a szenvedély tel en egyszerű szem zavar nélkül tudott volna megkülönböztetni, és daczára minden hazafiasságnak, daczára minden tehetségnek, tétova lépésüket a mélységnek irányozták volna, mely mindnyájunkat képes lett volna elnyelni. Igen nagy hihetőséggel Lajtán túli szomszédainkkal együtt pusztultunk volna el, és nem külön; de engem részemről igen keveset, vagy épen semmit se vigasztal, hogy szomszédommal együtt ragad el a zivatar, és nem külön.

Azon állításnak valódisága, hogy a balközép nem volt magával tisztában arra nézve, hogy mit akar: akkor tűnik leginkább szembe, ha valaki részletezve veszi szemügyre a balközép eljárásának modorát, és egyes tényeit.

V.

Már 1861-ben szembetűnőleg eltért a Deákpárt nézete a balközépétől; csakhogy akkor mások voltak a nevek, melyekkel azokat jelölték: ama volt a felirati párt, ez pedig a határozati.

Nem volt abban különbség a pártok között, hogy a jogfolytonosság kivívandó, hogy a magyar alkotmány a

maga egészében visszaállítandó. Mindenki ellenségének tartotta Schmerlinget és rendszerét, mindenki meg; volt győződve, hogy Schmerling és rendszere minket tönkre tesznek, valamint az egész monarchiát is, ha változás nem lesz mentől előbb. Míg azonban ezen nézeteiket, meggyőződéseiket a feliratosok, mostani néven szólva a Deákpárt, egy feliratba akarta ő Felsége színe elébe juttatni, a határozatiak, mostani elnevezés szerint balpártiak, mindössze is ezt egy szerűen egy határozatban kívánták megörökíteni.

Tessék megfontolni. Tényleges erővel se az országgyűlés, se más valaki az országban nem rendelkezett. De meg, ha rendelkezett volna is, miután régen el van törölve az arany bulla ama pontja, mely a fegyveres ellenállásra feljogosít: az, ki nem akart forradalmat előidézni, csupán a törvényesség morális hatalmával, jogi és politikai okokkal küzdhetett ama testet és lelket ölő rendszer ellen; mindnyájan kijelentették pedig ragaszkodásokat a jogfolytonossághoz, és ez által mindnyájan megtagadták a forradalmat; azonban, a határozatiak nem akartak szóba állani azzal, kinek egyedül volt hatalma a kormányrendszer megváltoztatni, ki egyedül volt illetékes eszközölni, hogy az ország kormánya a törvénytelen útról a törvényesre terítessék: a baloldal nem akart szóba állani az Uralkodóval.

A dolog nevetséges lett volna, ha nem egy nemzet életéről, egy ország jövőjéről lett volna szó.

Minő logikátlanság van a baloldalnak már akkori eljárásában! Ki mondja maga is a jognak folytonosságát. A jogfolytonosságnak követelménye: a jog korlátain belül minden érvet és okot felhozni, mozgásba tenni az alkotmány helyreállítását, és az Uralkodóval való kibékülés ügyében. Tartózkodik azonban felterjesztést tenni hozzá; de midőn észreveszi, hogy többségben van, hogy nézetét

érvényesítheti; mintegy megszeppenve saját eljárásának goromba eszélytelenségétől, és ideiglenesen meghunyászkodva, a kétségen kívül sokkal eszélyesebb kisebbség vezetése alá adta magát, úgy azonban, hogy közelebbi alkalomkor, annak békülékeny eljárása ellen megint támadást tegyen.

A habozás, a magával tisztában nem létei, a szenvedély politikája nem szembeötlőleg kirí-e, már csak amaz egy időpontban való eljárásból is? A baloldalnak igen ügyes dialecticsai vannak; de a dialectica leghatalmasabb szárnyacsattogásai se köthetik a figyelmet mindörökre le, hogy ne lássa az, kinek van reá érzéke, a logikai hiányokat. Es vannak gondosan vizsgáló mély elméi, vannak subtilis eszei, melyek majdnem hasogatják a szörszálat; de bármely okoskodás, eszmecsoportosítás által se lehet igazolni azon párt eljárását, mely nézeteit nem érvényesíti, midőn többsége van.

A nagy tekintetű, az osztatlan tiszteletben állott hazafinak, gróf Teleky Lászlónak öngyilkossága épen az emiített időpont előtt esett. Deáknak nézetei már ösmere-tesek voltak, a T. L. beszéde is készen volt azon pontig, hol már nem dicsérhette volna Deák helyes művét, hanem azt, mint ki más elveket vall, hibáztatnia kellett volna, más politikai tervet kellett volna annak ellenében felállítania. Midőn azonban mindenki feszült kebellet várta az ülés megnyíltát, melyen nagy horderejű szavait emelte volna Deák ellen, egyszerre terjedt el a hír, hogy T. L. öngyilkos lett. A kéz, mely beszédének azon részét leírta, melyben Deákkal a lényeges pontokra nézve egyetértett, kihullatta a tollat, midőn annak megírásához kellett volna fognia: mi tehát Deák felfogásának öszvegében a politikátlan, nemzetünket és alkotmányunkat veszélyeztető; mi tehát, szerinte a helyes politikai eljárás, – és fegy-

vert szegzett magának. Emez országszerte nagy benyomást okozott öngyilkosságot csekély magam nem tudom merőben mentnek tartani a politikai indokoktól. Pártja egészen másként fogta azt fel, miként látszik, és azt, mit egykori vezérek az ország előtt el nem mondott, azt minek megírása előtt a toll kezéből kifordult, száz alakban mondták el, írták le, – miként azt, állítólag, a kidőlt vezér óhajtotta tenni.

VI.

1865-ben deczemberben megnyílt az új országgyűlés.

A kormány határozottan közelítő, engesztelő lépéseket tett, távol volt azonban még attól, hogy a jogfolytonosságot, a maga egészében, elösmerje. Erdély is meghivatott az országgyűlésre; de oly modorban, mely a törvényes igényeket egészen nem elégítette ki. Minden közeledés daczára még oly távol állottak egymástól országgyűlés és kormány, hogy a tárgyalások fonalai nem egyszer majdnem megszakadni látszottak, és sokan vannak, kik a végsikert nagy részben a bekövetkezett háborús események hatásának tulajdonítják.

Bár hogyan álljon is ez: bizonyos az, hogy a Deákpárt, tisztában önmagával, nyugodtan haladott az ösvényen, melyet már első fellépésével kijelölt. Béke vagy háború, biztosság vagy vész volt körülötte, állandó jelszava volt: a törvényhez ragaszkodás, a jogfolytonosság.

Igen lényeges különbség az 1861-iki és az 1865⁵|₈-iki országgyűlés közt, hogy míg amabban a határozatiak voltak többségben, és csak kegyelem útján nem adtak egy nagy dőfést ügyeink fejlődésének, és adták át a többséget, a szavazás válságos perczeiben a Deákpártnak, ebben már határozott nagy többséggel bírt a Deákpárt.

így is kellett annak bekövetkezni, a mint csillapodtak a szenvedélyek. Es a Deákpárt nem tett úgy többségével, miként tett vala a határozati párt. Miután kijelentette törekvését, a jogfolytonosság helyreállítását, és a közös monarchia közös ügyeinek oly törvényes alapon megoldását illetőleg, mely se az egyik, se a másik félnek fejlődési önállóságát, törvényhozási és beligazgatási jogait ne csorbítsa, rögtön hozzáfogott az ezt illető tervezet megvitatásához, az új rendszer, az új államszövetség pontjai részletes kidolgozásához. Hiszen: csak gyerek akar olyant, mi nem lehet; ha akarta a Deákpárt a dolgok rendbe jövetelét, az új frigyét, kötelessége volt azt megmutatni, hogy lehetséges is.

A balpárt akkor már nem feszítette meg erejét annak vitatásában, hogy ne legyen felirat, hanem határozat; de midőn az országgyűlés folyamában olyan mozzanatok mutatkoztak, melyek a kiegyezés reményét csökkentették, különösen az 1866-iki nov. 17-ikei és ugyanazon évi decz. 28-dikai leiratok után, az új szervezet, a kiegyezés művét újra meg újra halasztani, megszüntetni akarta.

Pedig kérdem: volt-e abban veszedelem, hogy, a Deákpárt felfogása szerint, az országgyűlés előre készítette a kiegyezés tervezetét, még akkor is, mikor nem sok remény lehetett a sikerhez? Kockáztatta-e vele a jogfolytonosságot, államunk önállóságát? Épen nem. Hiszen mindenki tudta, hogy a kiegyezés műve törvényes erőre csak a koronázás után juthatott; mert: csak törvényes, koronás király szentesíthet törvényeket. A koronázás pedig meg nem történhetik a koronázási eskü, és így az alkotmány teljes elősmerése nélkül, miben már tényleg benne van a jogfolytonosság érvényre jutása. A Deákpárt, illetőleg az országgyűlés, eljárása által kibékülő hajlamának, következetességének és nyugodtságának adta

tanúbizonyságát. Ha a koronázás, a jogfolytonosság elő-
merése meg nem történt volna, az egész kiegyezési elő-
munkálat elejtetett volna, mint annyi más előzője, mint
annyi régi rendszeres és nem rendszeres bizottsági mun-
kázat. A kibékülési munkálatok megszüntetése pedig
annak lett volna tanúbizonysága, hogy az országgyűlés
nem hajlandó, vagy csak ímmel-ámmal hajlandó a kibé-
külésre; következetlen, és szenvedélyek által engedi
magát vezetetni.

Pedig, mint mondám: a balpártok nem akartak bele-
fogni a kiegyezési előmunkálatokba, a tervek elkészíté-
sébe, és a munkálatokat azok folyama alatt is többször meg
akarták szakítani.

VII.

Döntő volt azonban az országgyűlési nagy többség
nézete, és a kiegyezés kérdése tovább tárgyalatott.

Mindenki megegyezett abban, hogy a közösügyek
kérdésében az alap a *pragmatica sanctio*. Némi prokatori
magyarázatok után elfogadtatott, hogy a *pragmatica*
*sanction*nak következménye a közös és együttes védelem,
a külügyek közös vezetése, és azon pénzügy, melyet a
közös had- és külügy igényelnek.

Elfogadtatott továbbá kiegyezési alapul a paritás
elve. Megállapítottatott, hogy a kiegyezés csak akkor léphet
életbe, ha a monarchia nem magyar részeiben is egy sza-
bad, alkotmányos, felelős és parlamentáris kormány lesz
életbe léptetve. Ezen két tétel hasonlólag közakarattal
emeltetett határozattá.

Ezen alapra állította fel a Deákpárt a közösügyek
végrehajtó hatalom körébe eső részét, illetőleg a közös
minisztériumot; a közösügyek azon részeit illetőleg pedig,

melyek nem tartoznak a végrehajtó hatalom körébe, mi nők a közös budget megállapítása, a külügynek irányítaszabás stb. a delegatiokat. A delegatiók hatáskörébe adattott, a dolgok természeténél fogva, a közös miniszterek feleletre vonhatása is; nagy figyelemmel kerületett azonban ki az, hogy valami a törvényhozói hatalomból, és annak bármely legcsekélyebb joga is, a delegatiokra ruháztassék.

A törvényhozás mindazokat magáévá tette; de csak a baloldal folytonos újjhúzása, tiltakozása, húzása-halasztása, obligáttá vált külön véleményei mellett tehette. – Mit akartak tehát ők?

A szélső balról most egyszer nem szólva, mely folytonosan personal unióról beszélt, de igen könnyen kimutatthatólag egyébre gondolt, maradjunk a balközépnél.

Elfogadták, mint mondtam, a közösügyek létezését a *pragmatica sanctio* értelmében; de ellene voltak mind a delegationnak, mind a közösügyi közös minisztériumnak. Nem tudtak azonban helyettök semmi más helyesebbnek látszó közeget, államintézményeket javasolni, hanem állították, hogy a monarchia két felének, két külön minisztériuma, és a két törvényhozás, melyek, valahányszor szükségesnek mutatkozna, külön, a végre kiküldött országos bizottságok útján érintkeznének, majd eligazítják a közösügyeknek közigazgatási, valamint nem közigazgatási részeit is, a külügyekre vonatkozókat épen úgy, valamint a hadügyeket illetőket, és nemkülönben az ezekre vonatkozó pénzügyi kérdéseket is.

A legtisztább világitásban volt már nem egyszer felüntetve a baloldali okoskodás képtelensége; tulajdonképpen, a Deákpárt alapnézetein nyugvó tervezetének, vagy tervezet megtagadásának gyakorlatiatlansága. Épen ezért, pár szóval csak azokat kívánóm emlékebe hozni.

Lett volna tehát két külügyminiszter egy, helyett. A magyar alakult volna azon miniszterből, melyet a 48-iki törvény ő Felsege személye mellé rendeltnek mond. Melyiknek aláírása lett volna mondhatnám „bejegyezve”, érvényes, a külföldi diplomatiánál? Hiszen, már ipari és kereskedelmi czégeknél is egynek valakinek kell az aláírónak lenni, vagy legalább is egy bureauból kell a határozatoknak kelni. Lépünk azonban ezen nehézségen keresztül: két külön diplomatia nem lehet, azon veszedelem nélkül, hogy a nem egészen egységes, sőt néha talán ellentétes fellépés által magának a közös fejedelemnek fejedelmi jogai, és magának az őszmonarchiának külföldi érdekei, külhatalmakhoz való állása meg ne védessenek. Tehát: a két külügyminiszter is csak együttesen léphetne fel. De hátha, a mi minden kétségen kívül igen gyakran megtörténne, a két külügyminiszter nem tudna közös megállapodásra jutni, ki döntene akkor? A végrehajtás körébe vágó dolgoknál, és pedig a külügyminiszter által intézett teendők legnagyobb része olyan, a törvényhozások helyesen nem szólhatnak; oly hosszas is lenne az eljárás, ha a vitás kérdések felől maga a két törvényhozó testület intézkedne, a netalán szükséges értekeződések után, hogy azt az ügymenet nem tűrhetné meg. A fejedelemnek kellene tehát igazat tenni a két ellenkező külügyminiszter között. Ez meg, kiléptetné a fejedelmet azon méltóságos hatáskörből, melyet elfoglalni egyedüli feladata: ezen kérdésekben, a szerint, nem csak országolna, de közvetlenül igazgatna; maga ítélőbíróvá, és általa pártállásra sülyedne. De még, ha azon, szerintem se az országnak, se a fejedelemnek nem kívánatos rendszabályt elfogadnék is, még ez által se oldottuk volna meg a külügyek kérdésének bonyodalmát. Lemondana-e akkor a miniszter, kinek nézeteit visszautasította a fejedelem? A parlamen-

talis analógiák szerint le; ha nem mondana le: akkor egy legfelsőbb titkos cabinetti főnökké süllyedne alá, mert felelősséget a tényekért, melyeket hibáztat, el nem vállalhatna. Tehát lemond. De hátha saját országa országgyűlése bizodalját bírná? szándékolt lépéseit helyeselné? Ekkor következhetne egy oly értekeződés, hogy ne mondjam újjhuzás a két parlament és két minisztérium közt, a fejedelem közvetítésével, mely végre jó eredményhez vezethetne; de míg Róma az időt vesztené, Saguntum százszor elveszne.

Egy fejedelemmel, két minisztériummal, két parlamenttel, egy külügyet vezetni, képtelenség. Ezt akarta a balközép.

VIII.

A hadügyre nézve sem vala szerencsésebb a baloldal Úgy látszik, megemlékezett arról, hogy a magyar jog a királynak tartja fenn a vezérlet, vezénylet és belserveszet fontos és eléggé körül nem irt ügyeit; az országnak csak az elszállásolás, élelmezés és az újonczmegajánlás jogait hagyván meg, melyek közül pedig, mondhatnám, csakis az utolsó bir fontossággal. A legnagyobb féltékenységgel akarta egyszersmind kikerülni, hogy a monarchia másik fele hozzá szólhasson azon közös hadi ügyekhez, melyekben Magyarországnak is van része, és így készebb volt a Parlamentarismus eszméjén egy nagy csorbát ejteni, készebb a miniszterialis személyes felelőség alatt álló kormány helyett a nehézkes, a felelőségre nem húzható collegialis rendszernél maradni, kész volt egyszer mindenkorra feláldozni azt, hogy bárminő és bárcsak közvetett részt is vegyen az ország a vezérlet, vezénylet és különösen a belserveszés kérdéseiben, és egy dicaste-

riális főhaditanács igazgatása alá akarta adni a közös hadügyet. Egy főhaditanács alá, melynek céliránytalansága sehol se ösmeretes annyira, mint e monarchiában, melynek magával jöthetetlen nehézkessége itt példabeszédszerűvé vált, és mely a dolog természeténél fogva, valóban felelős nem lehet.

Látni való, mennyivel szabadelvűbb, parlamentarisabb álláspontot foglalt el a Deákpárt, midőn a közös ügyek kezelésére, általán egy közös minisztériumot kívánván, a közös hadügy kérdéseit is felelős miniszter kezébe akarta tenni. Miután ebbeli szándokát a kormány által támogatván, ki is vitte, zajtalanul eszközölt egy nevezetes előlépést a parlamentarizmus kormányzás mezején, mely, kétségen kívül, Fejedelemnek és országnak egyenlően hasznára fog válni.

Lám csak: a baloldal, mely magát par excellence szereti szabadelvűnek nevezni, nem csak gyakorlatiatlan, de oly rendszerbe is kész vala belenyugodni, mely valamely autocrata zsarnoki kormányához sokkal jobban illik, mint valamely alkotmányos monarchiához; a Deákpártnak és a kormánynak kellett az ország számára a parlamentarizmus eszméket és a gyakorlatiasságot, ellenében megmenteni.

IX.

Lássuk azon államjogi ellenvetéseket, melyeket a közös minisztérium, és különösen a delegatiók ellen szoktak a baloldaltól felhozni.

Nem egyszer lehet találkozni a megjegyzéssel: hogy a delegatiók intézménye az alkotmányos elvet sérti, menyiben intézkedik „rólunk nélkülünk.” Oly szembeötlő azonban ezen tételnek hamissága, hogy, fel se hoztam

volna, ha sokszor nem hallottam volna. Hiszen az igaz, hogy a delegatiók által nem magyarok is bírnak beleszólási joggal, ama közösügyi kérdésekben, melyek Magyarországot is illetik; de az is igaz, hogy a delegatiók felét a magyar korona országai adják, és már ezeknek éppen van joguk a közösügyi kérdésekhez hozzászóljam, miként van a Reichsrath küldötteinek. Tehát: a delegatio mindkét fele, az öszves monarchia mindkét felét illető közösügyi államkérdéseket tárgyalja.

Azt lehet inkább ellenében felhozni, és valósággal fel is hozatott, hogy Magyarország e szerint nem egészen függetlenül intézkedik a közösügyi tárgyakban. Ez tiszta igaz. De ugyan kérdem: mikor intézkedett Magyarország teljesen függetlenül hadügyéről és külügyeiről a mohácsi vész óta? intézkedhetett-e valaha ama tárgyak felől merőben függetlenül Magyarország, érvényben lévén a *pragmatica sanctio*?

A mi Magyarországnak önálló függetlenségét illeti, úgy hiszem, némi zavar van, vagy legalább volt ezt illetőleg, nem csak a baloldal soraiban, de azokon kívül is.

A *pragmatica sanctio* egy két oldalú egyezmény, melyben azonban az egyik oldal hiányos. Kötetett az egy felől Magyarország és királya által, másfelől a Habsburgház osztrák ága és a kormány pálczája alatt egyesült országok és tartományok részéről, a közös uralkodó által. Az unió, melybe általa sz. István koronája és a Habsburgház többi országai léptek, a *personalis unió* volt, de eme *personalis unió*, ki levén mondva az uralkodó ugyanazonossága és a monarchia megoszthatlansága, állandó véd- és dacz-szövetség volt, és igen reális kötelezettségeket vont maga után.

Észre is vették ezt őseink, a mint a *pragmatica sanctio*t törvénybe igtatták.

Kérelemmel járultak tehát az uralkodó színe elébe, hogy miután a *pragmatica sanctio* ügyököt összekötötte a Habsburgház többi országai sorsával, engedje meg, hogy az unió kérdései tisztába hozassanak, rendeztessenek. A régi ősök nem gondolták vala meg, hogy egy absolut monarchiában a fejedelem önhatalmúlag rendelkezik az országokkal, azokat nem kérdezi, nem kérdezheti meg anélkül, hogy lemondjon az absolut igazgatásról. A száraz, de a dolgok természetéből folyó felelet volt: teljesítsék csak a magyarok saját kötelezettségeiket; ami a más országokat és tartományokat illeti, hogy azok eleget fognak tenni a törvény követelményeinek, arról lesz gondja az uralkodónak.

Nem lehetett tehát Magyarország és a monarchia másik része országai között kötött egyenes szövetség, mert azokkal Magyarország, valamint Erdély és Horvátország is, a közös fejedelem útján, közvetve léptek egységre. És ily szerződésre, minő a mostani, Magyarország a monarchia többi részeivel teljességgel nem léphetett, míg azok is ténylegesen életbe lépett alkotmányossal nem bírtak; de egy ilyennemű szerződés megkötése kikerülhetlenné vált, a mint szövetséges szomszédaink magok rendelkezhetnek pénzök és vérök felett, mint alkotmányos államokhoz illik. Ez pedig a múlt 1867-ik évben elérkezett. 1867-ben jött el tehát ama szerződés megkötésének is valódi szüksége, és az meg is köttetett. Világos azonban, hogy Magyarország az 1867-iki XII. tcz. kelte előtt már nem volt annyira külön vált ország a monarchia másik felétől, a mint állanak teszem egymás mellett Francia-, Porosz- és Olaszországok. Bizonyos az, hogy Magyarország saját önálló alkotmányossal, kormányossal bírt; bizonyos az is, hogy semmi más kormánynak vagy országnak alávetve nem volt, csak is saját tör-

vényei szerint igazgathatott; de külön magyar hadsereg csak a becsnélkülivé vált insurrectió volt, külön magyar állandó hadsereg nem létezett, külön magyar külügy nem volt, sőt a törvények a külügyek vezetését egészen a királyra ruházták. És bizonyos az is, hogy midőn az 179 $\frac{1}{2}$ törvények hozattak, ama legnagyobb általánosságban Magyarország függetlenségét, alkotmányosságát nem annyira megállapító, mint constatáló törvények nem voltak a *pragmatica sanctio* ellen irányozva, nem a közös külügy vagy hadügy ellen hozva, és akkor épen ügy nem volt szándok, mint most, új jogokat foglalni, hanem akkor a régi jognak visszaállítása volt a cél; most pedig a régi jogoknak az új viszony okhoz idomítása, gyakorlatiakká, közérdekűvé tétele, és a helyes berendezés által biztosítása volt a feladat.

Azon *stylaris* ellentét, mely egyfelől a *pragmatica sanctio* és a többi közösügyekre vonatkozó törvények, másfelől az 179 $\frac{1}{2}$ -iek közt voltak, okoztak nézetem szerint, egy nagy sereg fogalomzavart, és zavarták meg a baloldaliakat is. Bátran lehet azonban állítani, hogy a delegatiók intézménye Magyarországnak semmi elméleti vagy tényleges jogát fel nem adta, hanem Magyarországnak a közösügyekbe való befolyását, mi eddig egészen háttérbe volt szorítva, rendezte, és a rendezés által biztosítja. Méltóztassék csak bárki meggondolni, hogy a teendők legnagyobb része, mi a delegatióknak és felelős közös minisztériumnak jutott osztályrészül, olyan, mit régebben önhatalmilag igazított a közös uralkodó, nem felelős miniszterek, és szerkezetöknél fogva felelősségre nem vonható dicasteriumok utján.

A közös minisztérium és a delegatiók felállításába közjogilag nem hátra-, hanem előlépés van. Ha azonban valaki azt mondja, hogy a szerkezet szövevényes, az el-

járás nehézkes, elősmerem; kivált azon két szót hozzátéve: főleg kezdetben. Tessék azonban a lehetőség köréből valami olyan más tervezettel előállani, mely ugyanazon célokat elérvén, egyszerűbb, helyesebb, – és bizonyosan mindenki szívesen fogja az új tervet üdvözölni. Ezt azonban a baloldal tenni nem tudta; de midőn terveinek, vagy tervhiányának képtelensége kézzelfoghatóig be volt bizonyítva, mikor semmi más használható államszövetségi módozat nem” tűnt fel, mint a közös minisztérium, a delegatiók: akkor se szűnt meg folytonosan ismételni, hogy a kiegyezést ugyan teljes szívből óhajtja, de neki se a közös minisztérium, se a delegatiók nem keltenek. Hol van itt a logika?

X.

A delegatiók és a közös minisztérium felállításával tehát nem szűnt meg a baloldal oppositíója ez intézmények ellen. Kifelé a közös minisztérium, a Reichsrath delegatioja irányában, valamint a quotát tárgyzó bizottságban, mind a magyar delegatióban, mind az országgyűlésen egészen a szélső pontig, egészen a kihívásig támaszkodtak azon törvényekre, melyeknek életbeléptetése által jogainkat megsemmisülteknek újra meg újra hirdették. Befelé minden bizottságnak nehezítették eljárását, és időről-időre, mint látszik, oly támadásokat igyekeztek tenni, melyek felforgassák az új intézményeket, a nélkül pedig, hogy minclmostanig sikerült volna nekik helyébe valami más eljárási módot ajánlani, mint a legelőször ajánlott képtelenséget.

A quotánál, meg az államadósságok terhéből Magyarország által önkényt vállalt évi járadéknál a baloldal számára mondhatnám minden szám, minden arány igen nagy

volt. Tudnivaló, hogy szívesen senki sem fizet; hogy mindenki szívesebben fizet kevesebbet, mint többet. De tudatik az is, hogy alkuknál az, ki szerfelett sokat kér, vagy szerfelett keveset ígér, megsemmisíti a vásárt. A quotánál főirányadóknak a számoknak kell lenni. A számok egészen pontosak nem voltak; a múlt idők természeténél fogva nem lehettek; és ha százszor is másként csoportosítjuk is azokat, mindig különböző eredményt fognak adni. A közelítő viszonyt azonban a rendelkezés alattiak is megadták: a baloldal holmi szükségtelen külön vizsgálati bizottságokhoz folyamodott volna.

Az államadósságok kérdésénél, melyből Magyarország a méltányosság alapján önkényt vállalt el bizonyos évi járadékot, nagyon tartok tőle, hogy ha szabad keze lett volna a baloldalnak, oly kis összeget vállalt volna el, mely meg nem felelt volna a méltányosságnak; oly összeget, melylyel szövetséges szomszédainkon nem lett volna segítve, és mely, erre kérem a fősúlyt helyezni, benső kibékülést, megnyugvást nem tudott volna szülni; mert a monarchia másik fele egy állandó financiai zavar örvényébe lett volna beletaszítva. Így a mint a dolog van, már akkor nagy volt a kinézés, hogy Magyarország mind közösügyi, mind egyéb terheit hordozni képes lesz, és azt ez óta a tapasztalás is igazolja; míg ellenben szomszédaink még most se menekedtek meg egy bekövetkezhető pénzválság lehetőségétől.

A delegatiók ülésézése kezdetével intéztetett a baloldaltól egy nevezetes támadás, látszólag a közös minisztérium tényleg az egész 1867-iki kiegyezés ellen, egy interpellatio igénytelen köpenyébe burkolva.

Az volt benne a főkérdés, a főnehézség: miért varia hadügyek élén hadügyminiszter? Alapul szolgál az egész támadásra az, hogy a „hadügyminiszter” elnevezés a tör-

vényben nem fordul elő. Meg van azonban az, hogy a közösügyek közigazgatási részét egy közös minisztérium vezeti; meg van az is, hogy a hadügy közös ügy; következik tehát, hogy a hadügyet a közös minisztériumnak kell vezetni. És hogy a közös hadügy vezetésének épen parlamentáris alakúnak kell lenni, egy főhivatalnok felelős igazgatása alatt kell állani, következik abból, hogy az említett közös ügyeket elintéző törvény a leghatározottabban kimondja a felelősség elvét, intézkedik a miniszterek felelősségéről, mi különben értéktelen lenne, és olyas valami, mi a XII. tcz. megalkotói intentioit teljességgel ki nem elégítette volna, ha a hadügyeket illetőleg a delegatio egy hivatallal, egy dicasteriummal, és nem egy főhivatalnokkal állott volna szemben. Megfeledezett arról a baloldal, hogy saját tervét a közös hadügyek elintézését illetőleg, épen azon egyik fő ok miatt nem fogadta el az országgyűlés, mert az egy főhaditanácsra, egy dicasteriumra bízta volna a hadügyek intézését, a mi már valóban kizárta volna a parlamentaris felelős rendszert, a felelős miniszter kinevezhetését. Nem gondolta meg azt, hogy akkor, midőn ő Felsége kormánya szentesítés végett a törvényt ajánlotta, bizonyosan nem csinált titkot abból, hogy életbe lépven az, azon, egyenesen a király személyének fönntartott jogok és teendők, melyek a hadsereg vezérlete, vezénylete és beiszervezete egyenes következményei, azután egy a delegációknak felelős hadügyminiszter által gyakorlandók, intézendők, és nem gondolt azzal, hogy ezekben határozott előrelépés van.

Mindezeket a baloldal meg nem fontolva tette támadását a hadügyminiszterség és delegatio ellen. Támadás mondom, és pedig életre halálra; mert aligha tévedek, midőn hiszem, hogy nem egy hiba kiigazítása, nem egy

ballépés helyrehozásáról volt szó, de a delegationalis intézmény megbuktatásáról; valamint annak bebizonyításáról, hogy Bécsben most sem akarják megtartani a törvényeket; és a mely jogokat Magyarország világos nappal, nagy szorgalommal és fáradsággal megszerez, azokat éjjel, a homály hátmegében minduntalan, és pediomost is, megnyirbálják, hasznavehetlenné teszik.

Előre el volt már terjesztve az országban, hogy a delegatio intézménye nem maradhat fenn; és annyira látszottak bízni támadásuk hatalmában, hogy csaknem bizonyoskint beszéltek Bécsben is, baloldali körökben, hogy az lesz az első és utolsó delegatio. Mindenki tudja azonban, hogy a kormánynak határozott és határozottan törvényes magatartása által, és a Deákpártnak szoros összetartása folytán a baloldal ezen hadjárata, a hadügyminiszterség ürügye alatt, a delegatiók ellen, egy nevezetes vereséggel, epe-árkiömléssel és egy emlékezetes oldalmozdulattal „Flankenbewegung” végződött.

Sokan voltak azon nézetben, hogy ama mezőn nem kell többet üldözni a baloldal nézeteit, mert: a fegyvereit lerakott ellenséget kímélni kell. Igenis, kímélni kell a fegyverét lerakott ellenséget, de erős meggyőződés volt, hogy azon esetben nem azzal van dolgunk, hanem olyannal, mely a vereség után hátravonni és lesbe áll, a mi szabad a harcmezőn. Hogy pedig nézetemben nem tévedtem, bizonyítja e tárgynak felelevenített megvitatása, a honvédelmi rendszer megállapítása alkalmával. Az eredmény a baloldal új veresége lett, ugyanazon, maga által már másodszor választott mezőn. Es az eredmény lön: törvényes megtámadhatáson felül emelése a hadügyminiszteri intézménynek, végleges elejtése a baloldal által a hadügyet illetőleg körömszakadtáig védett dicasterialis haditanácsi rendszernek.

Mit gondol szíves olvasóm, melyik liberálisabb intézmény: egy felelősségre alig vonható dicasterium, vagy egy személyesen felelős miniszter?

XI.

A kiegyezés nagy feladatának kérdései uralkodtak az egész 186^{7/8}-iki országgyűlés működése felett. Hogy pedig a kiegyezés főbb kérdései irányában minő álláspontot foglalt el a balközép, megkísértem a fennebbiekben, igen röviden vázolni. Az országgyűlés fennmaradó idejének nagyobb részét, holmi incidentalis kérdések, számtalan interpellatio vette főként igénybe; a szóárban végtelenné nyúlással fenyegető tanácskozások által, a kiegyezés művét nem egyszer tetemesen hátráltatván. Ezen közbeneső kérdésekre jelenleg nem szándékom általán kiterjeszkedni; legven szabad azonban az ama kérdések között legtöbb zajt okozóra, és legtöbb időt igénylőre, csak pár perczig kitérni. Értem: a törvényhatóságok viszonyát a minisztériumhoz.

Mindjárt, mindjárt szembe teszik a parlamentaris felelős kormányt a, megyék, a törvényhatóságok létezésével. Akár hányszor háljam a kérdést, melyik kell: megye-e, vagy minisztérium? En nekem, megvallom, mind a kettő kell; és meg vagyok jelenleg is győződve felőle, hogy mikor mindkettőt együtt megtartani lehetségesnek tartom, nincsen holmi elérhetlen gyermeki vágyom, mely szerint a kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon. Ha azt tartanám, a hatósági berendezés netovábbjának, ami Magyarországon 48 előtt volt: akkor megadnám, hogy a megye és minisztérium összeférhetlenek. Csekély felfogásom szerint megmaradhat azonban a hatósági élet, a nélkül, hogy a hatóságok választanak a

képviselőket, a mint már ezt a 48-iki választó-törvény el is rendelte. Szerintem, olynemű visszaélés volt a „tisztellettal félretevés” szokása, mely mindöszve is, főként a 17-ik és 18-ik századokban, tehát az újabb időben fejlett ki, oly, az ország jogait tipró kormány irányában, mely, szerencsére, teheti en volt; de a mi, habár egyszer-máskor hasznos is lehetett, egyáltalán nem maradhat fenn egy erélyes, és különösen parlamentaris kormánynyal szemben, sem pedig a civilisatió újabb követelményei irányában. En nem óhajtok annyira centralisált kormányzatot, annyira mindenható minisztériumot, minőt a francia államelmélet ad; és nem óhajtok olyan megyét, mely a nagy politika kérdéseiben, az országgyűlés teendőibe vágva, az országos közigazgatásban a minisztériummal ujj áthúzza, csak gát legyen, és nem politikai és közigazgatási előnyöket nyújtó valami. Szerintem a közigazgatási tisztviselők választása, a belkormányzatnak közvetve vagy közvetlen eszközlése, a nagy politikai kérdéseknek előkészítése által macában is elég; fontos teendők maradnak a megyéknél, és hatalmuk oly korlátok közt, kellő mértékre lesz megszabva.

Tessék megfigyelni: a baloldal követválasztási jogot és utasítás adhatást ugyan nem követelt a törvényhatóságoknak; de igen is követelte mind azon kinövéssek fenntartását, melyek általán bármely erőteljes kormány lehetőség-ének ellenében állanak; ama kinövéssek fenntartását, melyek ellentétbe vannak a 48-iki törvények szellemével, és a már akkor életbe lépett gyakorlattal. Kebeléből került ki a nagy (?) eszme: a megyét coordinálni a kormánynyal; kebeléből keltek ki a nézetek, melyek mindenfelé újjhúzásokat okoztak megye és kormány közt; és nem volt megyei kirúgás, melyet baloldaliak ne lettek volna készek támogatni.

Íme a baloldal, mely annyira 48-asnak szokta magát nevezni, kész volt a 48-iki törvények szellemével harczra kelni, a 48-iki intézmények egyik legfontosabbikának, a parlamentarizmusnak törzsökére intézni a csapásokat; kész volt holmi éretlen, meggondolatlan hánykolódások támogatására kelni, melyek ha lábra kaphatnak: nemcsak a jelen minisztériumot lehetnek volna képesek megbuktatni, de bárminő rendes kormányzatot is lehetlenné tettek volna. A Deákpárt kellő korlátok közé utasította vissza a megyei kicsapongásokat, és megmentette általa számokra is a parlamentarizmust, fenntartotta az egész ország számára a közcsend és közrend lehetőségét.

XII.

Mint látszik, a mellékkérdések között legtöbb zajt ütöttnél épen úgy nem áll, valamint a kiegyezés kérdésénél, hogy a baloldal nagyobb szabadelvűséget áruolt volna el, mint a Deákpárt. Nem volna lehetlen, hogy democrata-hajlamúak ülnek a jobb oldalon, talán még annak szélén is; míg az se volna lehetlen, hogy a baloldalon, vagy tán annak épen vezetői között is, lehetne mindenekfelett conservatív-hajlamút. nagyon aggodalmasan óvatos jelleműt találni. Nem áll, hogy a baloldal inkább karolta volna fel az előhaladás, a civilisatio eszméit, mint a Deákpárt, a mi pedig közönségesen a pártkülönbségek egyik alapoka szokott lenni. Az se állhat, hogy nagyobb önállósági hajlam vezette volna a baloldalt; mert arra nézve, hogy Magyarország miben, mennyiben van a Habsburgház uralma alatt álló többi országokhoz köt-e, alig van különbség köztök; és jobb- valamint baloldalon egyenlő volt a törekvés ama, majdnem ugyanazon szavakkal körülírt közösügyek miként intézését rendezni. A különbség a módban volt, miként a közösügyeket

elintéztetni akarták. A Deákpárt a közös minisztériumot és delegatiokat javasolta; a balpárt semmi új állam-szerkezetet se akart felállítani azok elintézésére. Bebizonnyított az ügyek menetének lehetlensége a baloldali tervezet szerint. A baloldal más tervet adni nem tudott; de a Deákpárt terveit folytonosan gátolta, az ügy befejezését húzta halasztotta.

Megeshetik egyszer vagy másszor, hogy kormánypárt és oppositio, minden főbb kérdésre nézve egyetértenek, és az oppositio, öntudatosan, azért opponál, hogy annál többet lehessen megnyerni. Itt az se lehetett a cél. Hiszen a megoldásnak alapja a paritás. A paritás elvénél többet nem kívánhattunk; hiszen nem igényelhetünk több jogot a monarchia másik fele irányában, mint mennyit mi gyakorlunk irányában; és különösen akkor, midőn, ha a politikai egység, a régi alkotmányos gyakorlat következtében szövetségeseink előtt is állunk ugyan, de épesség, vagyonosság, ipar és kereskedelmi képzettség tekintetéből hátrább vagyunk, mint ők. Még a baloldal se állította pedig, hogy a paritás elve meg volna sértve. A pénzbeli alkuk kérdésében se maradhatott Magyarország azon határon innen, meddig elment; azon határon, t. i. hogy összes kiadásának összege felemelkedjék özsves bevételeinek összegére, és így egyensúly legyen budgetében; akkor, midőn szomszédaink budgete még folytonosan deficitben van. Tehát a „többet kistrófolás” szempontjából se volt semmi szükség a hazafias, az önfeláldozó (!) oppositionra és nem különösen olyanra, mely merev fellépése által újra meg újra kockáztatta az egész kiegyezés sikerét; véghetetlenre nyúló oratióival, melyekből a búsongó hazafiúi szív keservei folytonosan zokogtak, mintegy kiéheztetni akarni látszott, nem egyszer, a javaslatok, a tervezet védőit, és az által próbálta megadásra bírni.

Látni való tehát, hogy a baloldali és Deákpártot nem a szabadelvűség különböző gradusa, nem a nagyobb vagy kisebb demokratiai hajlam különböztetik meg, sőt általán véve: az Európában divatos, szokásos párt-okokban, vezéreszmékben való különbséget hiában keressük ezeknél. E pártok alakulása spécifíée magyar okokból következett; a magyar viszonyok kellő ösmerete nélkül e pártalakulások merőben érthetlen valamik.

Mik tehát ezen pártalakulások, párttusák valódi nyitja?

A balközép félig elpalástolt szenvedélypolitikát, érzelem-politikát üz. *) Állítja, hogy a kiegyezést akarja, és megengedem, hogy gyakran hiszi is azt magáról; de oly feltételekhez köti annak létesítését, melyek absolut lehetlenségek. Rendezni akarta, egyensúlyba akarta hozni a monarchia viszonyait; de midőn közelíténk ahhoz, hogy valóban rendbe jöjjenek, hogy a monarchia másik felével szövetségre lépjünk, akkor bizonyos legyőzhetlen aggodalmaskodás lepte meg az egyiket, kákán csomókeresés a másikat, és vállvetve iparkodtak az egyezkedést hosszura nyújtani, a kiegyezést elodázni. Annyira nem tévelyedett a balközép az 1867-iki és 1868-iki években, mint némelyek, kiket talán főleg a szélső balon lehetne találni, hogy külföldről várja a malasztot, és egy úgynevezett „dunai confocderatio” eszméjében lássa az édent; de annyira nem emelkedett a jelen politikájában, hogy megadja, miként nekünk legfőbb állami érdekeink találkoznak a Habsburgház uralkodói, és nagy részben magának a monarchia másik felének országos érdekeivel; hogy eddigi viszonyaink mások voltak, de az érdekegység jelenleg a király és az ország között létez és rendezve van épen a kiegyezés által; hogy jelenleg a bizalom poli-

*) Midőn ezen kis röpirat készült, akkor még nem tették volt le a baloldaliak delegatusi mandátumaikat. Ezen lépésök azonban legkevésbé se változtatja meg felőlök képzett meggyőződésemet, és abból folyó ítéletemet.

tikáját kell követnünk, és nem annak ellentétét. A balközép nem feled, és, habár nem állítom, hogy amaz a Bourbonokra csinált mondatnak másik felét is egészen lehetne reá alkalmazni: „nem tanul”; de mindenesetre merem állítani, hogy nem tanul eleget. Ha a történetet nem feledi, és azt nyomról nyomra, minden változataiban legújabb korunkig kíséri: azt nem bánom, azon örülök, abból a kibékülés szükségét, nélkülözhetlenségét át kell látnia; de ha a legújabb kornak, a létező generationak, mondhatnám személyes bántalmait, panaszait nem tudja feledni, nem tudja követni a maga egyszerűségében egyszerű tételt: „vessünk fátyolt a múltakra”, akkor könnyen vízre jut és vízre vezet másokat. A balközép politikája a nálunk annyira rász hírből álló és a magyar jellemmel legkevésbé egyeztethető félrendszabályok, „halbe Massregel” politikája; a balközép politikája egy: „akarnám, de nem lehet” politika.

XIII.

Legkevésbé sem bámulok rajta, hogy a politikai gyanakvás, az ellenszenv érzelmei országunkban léteznek; legkevésbé sem bámulok rajta, ha szenvedélyes emberek, orruknál tovább nem látó politikusok, vagy azok, kik önhasznukra akarják fordítani az ország szervezetlenségét, a nagy tömegre igen nagy hatást tudnak gyakorolni tételeikkel. Jól jegyezze meg azonban a balközép, hogy ő ezen mezőn nem versenyezhet a szélső ballal. Ezen a téren senki sem versenyezhet jelenleg Kossuthal; Kossuth pedig nevének varázsával a szélső bal táborában áll, és, csekély felfogásom szerint, midőn oda sorakozik, nem jön ellenmondásba múltjával, hű marad jelleméhez.

Kossuth egész életében, 48 előtti működésében épen

ügy, valamint 48 és 49-iki politikájában, és jelenleg is, a rögtöni benyomások ábrándos politikusa. Legkevésbé sem hozom kétségbe szándokainak tisztaságát; de állítom, hogy indulatának, érzelmeinek hullámzó áriját, hatalmas képzelő tehetségének rohanó röptét, mindig képtelen volt fékezni. Ezekből folyt számtalan politikai ballépése. A bécsi kormányt, a németet gyűlölte, hazáját, nemzetét, ha nem is okosan, de ábrándosan szerette; ez nem ritkaság Magyarországon. A bécsi kormánynak bűneit, nemzetünk szenvedéseit aprólékosan ösmerte. Személyes szenvedései miatt a nemzeti fájdalmat még élénkebben érezte, bűbájos szavának még nagyobb lett hatása. Kossuthban a százados magyar szenvedés, mind ezek mellett, a hiú álmokon ábrándos merengés meg van testesítve. Azt, a mit érzett, lángszavakkal tudta és tudja adni. Azt, mit a nép kebelében rejtett, de kifejezni képtelen volt: fájdalmait és reményeit, csalódásait és ábrándjait, néha egész a büszkeségig emelkedő önérzetét, és máskor a meghunyászkodásig hajló kiábrándulásait, titkos vágyait és félelmeit, a kifejezés, az előadás bámulatos tökélyében, találta fel beszédeiben és irományaiban. Kossuth jelenleg egy élő darabja a múlt megeszményesített küzdelmeinek: tökélyeiben, valamint hibáiban, minduntalan önmagára ismer benne a nép embere; történelmét látja benne megelevenedni a magyar. Azonosulva van vele, a 48-iki 49-iki, bukásában is dicsőséges, nagyszerű küzdelem emléke. Ki versenyezhetne ő vele azon nemzedékből, mely őt látta és hallotta az áradozó szenvedély, a hiú ábrándok, a búskomor merengés mezején, midőn ő ezen tekintetben már, mint a nép hitébe átment eszménykép, többé nem is úgy szerepel, mint élő politikus, hanem mint földi gyarlóságoktól ment apostol?

Én előttem nem kérdés, hogy ha a balközép a nem-

zeti fájdalmak gravaminális, a folytonos negatiók politikáját folytatja, kiállhatja-e a versenyt a szélső baloldallal, vagy nem? Hogy ennyire fenn tudta magát tartani eddig, mint a mennyire tartotta, és hogy a szélső bal vele szemben nem tehetett nagyobb foglalásokat, azt az átmenet csodás, látszólagosan ellentmondó viszonyaiból és a társadalmi állások természetéből tudom csak kimagyarázni. Azonban, az eszmék nem tűrik az anyagi korlátokat, és a balközép későbbre meg nem maradhat azon helyzetben, melyben eddig volt: vagy átmegy a szélső baloldalhoz, és fog iparkodni nem csak a 67-iki, de bár mi névvel nevezendő kiegyezést megbuktatni; vagy lemond az érzelem szenvedélyes politikájáról, és csak akkor fog a törvénynyé vált kiegyezéseken változtatásokat tenni akarni, midőn más, gyakorlatiabb, kivihető tervet fog a meglévő helyett ajánlhatni.

XIV.

Még csak igen keveset akarok ezúttal mondani. Tudom, száz felől fog felém a kérdés hangzani: minek mindezeket elmondani, és épen most? A következőkben azokra előre felelek.

A közvéleményt mindenfelé e világon viszonyosan igen kevés ember alkotja. Kevés ember van bár hol is, ki már természeténél fogva elég határozottsággal bírna arra, hogy az ingadozóknak vezérül szolgálhatna. Kevés ember van olyan, ki annyira tüzetesen foglalkozik egy vagy más tárggyal, hogy, képzettsége nyomán, önállóságra jutna azt illetőleg. Kevés emberben van olyan vezetésre temett tevékenység, mely az élet menetében, minden kérdésnél rögtön előáll és a dolgok élére helyezi. Ama kevesek képezik a közvéleményt, ama kevesek a vezetők; a nagy tömeg a maga határozatlanságában, járatlanságában,

tevéketlenségében, mint hatást elfogadni kész anyag, mondhatni az önkénytelenség (*vis inertiae*) nyomán enged, mozdul, halad.

A történelem tanúsága nyomán, magokat a vezetőket megtéríteni a beszéd leghatásosabb varázsával, a józan ész legvilágosabb érveléseivel is átalán nem lehet. Macaulay mint csodát jegyzi fel, lord Halifax egyik beszédéről, hogy némelyeknek vélekedését megváltoztatta. És ugyan kérdem, hogy a jelenből vegyek példát, Deáknak államférfiúi bölcsességei telt beszédei megtérítették-e avagy csak egyszer is a vezetőket, megváltoztatták-e a már előre tudott szavazási arányokat? Az emberi szellemnek vele született gyarlóságai és tökélyei szerint, az eszmék, melyeket valaki hosszas gondolkozás folytán kifőzött, melyek mellett tervszerűleg küzdött, saját egyéniségének kiegészítő részét képezik, melyeket könnyedén meg nem tagadhat. A nagy tömeg azonban, egyes személyenként nincs engajirozva, belebonyolítva a küzdelembe; az kész mindenütt befogadni az új hatást. Ezért nem szabad restnek lenni egy pártnak is: eszméinek, eljárásainak helyességét újra meg újra kimutatni, az ellentétes eszmék és eljárás helytelenségét bebizonyítani.

Ez volt czélom ezen kis műben.

Nem állítottam, és viláért se állítom, hogy Tisza Kálmán ne lenne határozott jellem, kitűnő rögtönző; hogy Ghiczy Kálmán ne lenne mélyre ható, valóságos fürkésző ész; hogy Bónisnak ne lenne igen ép logikája, és hogy ezek, a többi bal középi vezetőkkel együtt ne lennének igen derék, jeles magyar emberek, kik előtt a legjobb szándék lebeg, kik úgy szeretik hazájukat, mint bárki más; de állítottam és állítom, hogy a baloldalon levők közül csak a szélsőkről lehet tudni, mit akartak és mit akarnak, habár azt palástolgatják is, és tisztán ki se mondhatják;

de a balközépen levőkről még csak azt se lehet tisztán tudni, mi tulajdonképp czéljok. Hogy mit óhajtanának, azt kisebb-nagyobb eltéréssel csak el lehetne találni; de miután az lehetlenség, a critisálás és passiv ellentállás meddő terére tévelyedtek, és soha határozott programot nyújtani képesek nem valának. Programm nélkül nem létez párt, és én valósággal az eddigi balközépet nem is tekintem politikai pártnak, hanem oly egyének véletlen szövetségének kik meghasonlásba jöttek a világ folyamával és saját érzelmeikkel. Az, a mi lehetséges, okét ki nem elégíti; azt pedig, mit óhajtanának, lehetlenség megkísérteni; és, azt hiszem, ha csakugyan lehetségessé válna annak megkísértése, amaz, országunk létét kockáztatható kísérlettől legnagyobb részök visszariadna. Az eddigi balközép tisztán érzelem, ellenszenv politikát üzött, melylyel zászlai alá tudott fűzni legkülönbözőbb, sőt ellentétes elemeket is, az erős conservativ hajlamuaktól egész a radicalisokig, az erős autonomistáktól a jócskán centralisálókig, olyanokat, kik a nemzetiségi igényeket, vallásos kérdéseket illetőleg a legkülönbözőbb felfogással bírnak.

Azt meg, ne mondja nekem senki, hogy az elemek véletlen szövetkezését illetőleg nincs különbség a balközép és a Deákpárt közt: a Deákpártnak nem negativ, hanem igen positiv alapja van a kiegyezés tervezetében, és annak kivitelében, melyre, megadom, különben sokban eltérő felfogású politikusok szövetkeztek. Míg azonban a kiegyezés nincs nem csak véglegesen biztosítva, de minden főbb részeiben az életgyakorlatába átvive, addig már csak ennélfogva is biztosítva van a Deákpárt léte, azon öszvetétellel, melyben jelenleg áll; de, a mint a kiegyezés létesült, a baloldaliak lába alól kifordult a föld.

Ilyenféléket elmondani, minők ezen kis műben vannak, minden felé kellemetlen. Minálunk azonban kelle-

metlenebbnek kell annak lenni, mint máshelyt; mert, kisebb a politikai kör, tehát közelebb állnak annak egyes tagjai egymáshoz, mint nagyobb, népesebb, országokban; mert tán sehol a világon se igazítják a politikai kérdéseket annyira pajtáskodás, annyira jó ösmeretség nyomán, mint minálunk. És még mindezekhez reáadásul, jól tudom, hogy minálunk kisebbnek kell egy ilyféle mű hatásának lenni, mint máshelyt: mert nem csak hogy általánvéve kicsiny az olvasó közönség, de még viszonyosán is kisebb, mint a civilisait világon máshelyt, és a sajtó újabb productumai felett való Ítéletet is a nagy tömeg, az oráculumok gyanánt elfogadottak szemüvegén át tekinti? szűrőjén át kapja. De habár személyes gyanúsításnak tennem is ki magamat, habár még politikai irodalmunk fejletlen állapotban is van: közrebocsátom nézeteimet. Mert, épen a válságok után való, az új berendezésre következő első nyugodt perczek leginkább alkalmasak arra, hogy, miként a vándor a hegytetőről, szemlét tartsunk politikai utaink menetéről, felkeressük, a jövő titkaiban, az eddigi fejlemények következményeit. Minálunk pedig ezen első körültekintési perczek szükségességének fokozásául még az is van, hogy közelebről meg fog szünni emez országgyűlés, mely mindenesetre nagy dolgokat végzett; működése felett kötelessége lesz ítéletet mondani a sajtónak és közvéleménynek; a nemzetnek pedig tisztában kell állani a pártok magatartásával, ösmerni kell azok értékét, mert a bekövetkező új választásokban a jövő politikájának alapját teszi le. Ezekért tartottam szükségeseznek fennebbieket elmondani; és pedig, épen most.